

Hostaria Histria

Milan Rakovac

Istra je toplo, skrito, varno gnezdo, v katerem ptički Johann, Giovanni in Ivan v duhu ene in enovite Evrope v skladnem triglasju žgolijo Beethovna. Danes se zdi, da se vračamo v čas pred Napoleonom, pred Kolumbom, pred Luthrom, in prepričan sem, da bo Nova Evropa nastala tu, med Celovcem, Vidmom, Trstom, Koprno, Puljem in Reko ali pa – je ne bo. Retorika Evropske unije namreč pozna samo eno, sebe samo; kar je izven nje, kot da ne obstaja.

Znotraj Unije same pa prebujeni nacionalpopulizmi neovirano marširajo na Bruselj kot nekoč Mussolini na Rim in že kar vidijo 27 Evrop – belih, krščanskih, suverenih. Ob procesih ustvarjanja Evrope tako hkrati tečejo postopki razstavljanja obstoječe demokratično-bančniške-liberalistične skupnosti. Kriza je porodila novo delitev Sever – Jug: tam čez Alpe je živel deloven, varčen, natančen, tu, pod Alpami pa sami leni, nemarni in skoprumpirani Mediteranci. Vzhod je s svojimi barbarskimi tajkuni tam nekje daleč. Vse te tri entitete povezuje temni Balkan, nevaren, ampak poučen: južnoslovanski harambaše so skozi nedavne vojne in privatizacijo pravzaprav naučili urejeni Zahod, kako lahko je v imenu Doma, Domovine in Boga zbrati tisoče ljudi s kalašnikov, pobrati denar in zlato iz bančnih trezorjev, pokrasti podjetja, pobiti in pregnati Sovražnike ter se udobno namestiti v parlamente, vladne kabinete in delničarske skupščine.

Istrska osmica na križišču peterih Evrop

V tem butastem kontekstu in trohnečem okolju, s katerima se evropska birokracija ni sposobna soočiti, se moramo spomniti treh Evrop 19. stoletja: germanske, romanske in slovanske. Ti trije etnični oceani se stikajo in prelivajo eden v drugega prav v našem jadransko-alpskem loku. Toda, *Hostaria Histria* nikakor ni tista hipotetična münchenska pivnica, v kateri se pripravlja kontinentalni puč, iz katerega naj bi se rodila Ena Evropa. In temelj njene uresničitve ni le tromeja teh treh Evrop. Tu sta namreč še dve nekdanji Evropi: četrta, K. u. K. *Mitteleuropa*, blagopokojna od leta 1918. In znotraj nje peta, hebrejska Evropa, bistven del prve, druge, tretje in četrte Evrope, ki je od 1945. leta ni več. Toda: obstaja kolektivni spomin na petnajst cesarsko-kraljevih jezikov pod eno krono, tisto, pod katero se Kovi-

čev trgovski pomočnik (Kajetan Kovič, *Pot v Trento*, Pomurska založba, 1994) brez potnega lista odpravi, da bi osvojil vse device od Krakova do Boke Kotorske, od Temišvarja do Gorice. In obstaja krščanski kes zaradi holokavsta in obstaja bleščeča judovska dediščina – naša dediščina, brez katere nas ni.

Tako je to bilo nekoč, potem pa smo v plameneči strasti v dveh svetovnih vojnah, v dveh eksodusih, slovanskem in roman-skem, vse to sesuli v prah in pepel. *Hostaria Histria* se je vzpostavila na razvalinah uničenih vasi Julijske krajine, na pepelu sežganih taboriščnikov, na okostnjakih iz fojb. Iz strašljive izkušnje krvavega dvajsetega stoletja in drobcev spomina na sožitno Serenissimo se je rodila istrska večkulturnost kot bistven in dominanten pogled na svet.

Hostaria Histria. Edinstvena osmica pravzaprav, v kateri nam prijazno streže bujna Goldonijeva Mirandolina, medtem ko mojster ob ognju razteguje trieštino in prepeva, kako burja prevrača openski tramvaj, *cvancik personen in ajn automobil, das is cufil, das is cufil ...* V osmici se gnetejo Ribničani s košarami, Šavrinke z jerbasi, polnimi jajc, Porečani s kašetami sardel, kranjski kosci, bosanski zidarji, bavarski turisti, vinarji in oljkarji iz Brd, Vižinade in Ulcinja. In sam, ki beležim *l'Histoire*, s prenosnikom na kolenih. Pa ne tiste vznesene, junaške, veličastne, z eno besedo – bedne zgodovine. Ne: zgodovino kot življenjsko zgodbo! Medtem ko se mi prsti zapletajo in skušajo obupano slediti vznemirjeni duši, srečnemu srcu in razgreti pameti. Kajti tu, kot malokje drugod, že nastaja »evropska Evropa«, vzpostavljena predvsem na zlatem pravilu gostoljubja in človečnosti: omogočiti vse pravice, tudi posebne, za vse manjšinske skupine. Tu se udejanja samorodna evroakulturacija, sestavljena iz nenehnega seštevanja in množenja, ne iz odštevanja in deljenja. Tega ni storila politika, temveč je ta princip ustvaril politik.

Eksperimentalni vrt Evrope

»Istra, eksperimentalni vrt Evrope.« Evropska unija (tedaj še Evropska skupnost) tega ljubkega naziva Istri ni podarila zgolj retorično: Istra, z večjim delom v Hrvaški, na sami meji med vzhodom in zahodom, se je med prvimi v povojni Evropi kulturno odpirala k sosedom, posebej v času po Osimskih sporazumih leta 1975. Z začetkom razpada Jugoslavije in balkan-

skih vojn je istrski politični in družbeni korpus postal oaza v puščavi divjanja obmejnih in balkanskih nacionalizmov, v prvi vrsti domicilnega, hrvaškega. To ravnovesje širi dobre vibracije vse do Koroške, Prekmurja in Medžimurja, do Furlanije in Benečije, do Dalmacije; to kraško-jadransko področje je danes najbolj evropski *demos* sploh in predstavlja srčiko bodoče ene in edinstvene Evrope. V tem prostoru se drug v drugega skladno prelivajo evropski oceani: germanski, romanski in slovanski. Prav tu, kot malokje na svetu.

Seveda to ni neka abstraktna idila. Gre za harmonijo, zraslo iz stoletnih sosledij bojev zob za zob, od uskoških vojn, ko smo Benečani Avstrijcem kradli črede in požigali vasi, devetnajstega stoletja, ko cele vasi pred peronosporo bežijo v belgijske rudnike premoga in čilske kope solitra, do dvajsetega stoletja, ko fašizem požge 400 vasi od Kobarida do Premanture in množice bežijo v Jugoslavijo, pa vse do fojb in svobode, ko cela mesta bežijo čez mejo. *Mi preparo le valise, la fameia e el bocalin, qua bisogna far fagoto, perche i druxi xe vissin ...* (Pripravljam kovč-

ke, famijo in kahlico, treba bo vzeti culo, »tovariši« se bližajo). Ko so začele leteti balkanske granate, rakete, orkani, avionske »krmače«, ko je Rambo Amadeus zapel strašljiv slovanski in jugoslovanski refren *kalašnikov-kalašnikov-kalašnikov-kalašnikov*, je Istra rekla YA BASTA! Ta moja malce hiperbolizirana mega-Istra se je izključila in se postavila po robu pokolu, znala se je pokesati in z rok sprati stoletno krvavo skorjo, zmogla je reči: oprostite, toda zlo, ki ga nanašate tistemu, ki ti nanaša zlo je – neodpušljivo.

Ampak, vse to so le *words-words-words* ... Istrskega psihosocialnega duha nabolje ilustrira gola, banalna statistika. Pravijo, da je statistika le natančen seštevek netočnih podatkov, a vseeno tudi znanstveni temelj, iz katerega lahko nepremišljen avtor, kot je pisec teh vrstic, prosto razigra svoje prevzetne umetniške interpretacije. Po zadnjem popisu prebivalstva Republike Hrvaške iz leta 2011 šteje Istrska županija 208.055 prebivalcev, od katerih je 142.173 Hrvatov, 12.543 Italijanov, 7.206 Srbov, 6.146 Bošnjakov, 2.393 Albancev, 1.793 Slovencev, 759 Črno-

Povsod, kjer sta dve ali več kultur v stiku, dominira tisto, kar je tržaški novinar Paolo Rumiz prvi poimenoval: »malce bolje kot arhetip velikih skupnosti«. Tu in tam ta stanja obrodijo sadove, ne le krvi.

gorcev, 858 Romov. Tako torej: *krasna-zemlja-Istro-mila-dome-roda-hrvatskog*, kot vzneseno pojemo svojo himno, v tebi je danes, Istra moja, sirotica pusta (kot so nas naši bratje tolažili potem, ko so nas po Rapallu 1920 prodali Italiji) – šestdeset tisoč manjšinskih duš, 30 % »Nehrvatov«. Hvala bogu! Ampak najbolj evropski so šele tile podatki: celih 25.203 oseb se je opredelilo regionalno in ne nacionalno, tj. za Istrane, 4.078 ljudi pa je zavrnilo kakršnokoli skupinsko ali kolektivno pripadnost. Torej 15 % populacije. Enako zanimive so statistične enote (beri: ljudje), razvrščene po verskem prepričanju: v Istri je danes 12.253 agnostikov in 19.774 ateistov. Spet več kot 15 odstotkov prebivalstva. In to v okolju, ki od tebe najprej in posebej pričakuje, da se boš izjasnil po krvni in verski pripadnosti, če pa tega ne storiš, si že kar črna ovca. Istrani se tako včasih počutimo kot črne ovce: če so vsi ostali in Hrvati in katoliki, kaj, zavraža, si mi nenehno nekaj izmišljujemo! Morda pa je biti profesionalni domoljub in konfesionalni zanesenjak preprosto neumestno. To so lastnosti, zaradi katerih se še danes dvigujejo prsi narodov od Triglava do Vardarja, ki se jim oči orosijo od same pripadnosti svojemu Narodu in Bogu.

Istra je, vzemimo, kot kolektivni organizem, kot tista dva velikana Veli Jože in Orač Dragonja, ki nam ju je spisal Vladimir Nazor, mi pa mislimo, da sta iz ljudske legende: razumela je brezizhodnost domoljubnega čistunstva, še posebej danes, v času obdobja po krvavem jugoslovanskem razpadu. No, poleg statistike je pomembnejše dejstvo, da se vse te istrske etnične, konfesionalne in vsakršne druge manjšine v Istri počutijo varno in jo doživljajo kot svoj dom. Istra tudi ni le osamljen primer, morda je le začetek in zgled poskusa »samoevropizacije«. Istra je sama s seboj in na sami sebi predvidela jutrišnje evropejstvo, ki se širi najprej v njeno sosedstvo. Še posebej na Trst, ki je pač – Trst. Gorica je Gorica, *und Goertz xe Gorizia*, ampak Trst je – *Trieste de 'No se pol. E perché no se pol? Perché no se pol!* (Trst, kjer se nič ne da. In zakaj se ne da? Ker se ne da!). Za ta naš severnojadranski prostor je čisto vseeno, kaj vzdihujejo v Bruslju, kaj šepetajo na Dunaju, Rimu, Ljubljani in Zagrebu ... vse to ne bo prav nič zaleglo, če Trst ne bo zamrmral skozi stisnjene zobe: »*e-va-be-dai femoghe anche una festa slovena ... Ma allora, me par, che 'desso come che se podaria?*« (No,

ja, pa dovolimo jim eno slovensko fešto ... Torej to menda pomeni, da se zdaj baje le da?).

Ta naš »malce boljše«

Kjerkoli obstajajo obmejne, robne, marginalne situacije z mešanim življenjem, se oblikuje edinstveno, posebno stališče; tako je to tudi z mojo (iredentistično!) Istro. Podobno je v Medžimurju in v Prekmurju, v Furlaniji, v Boki Kotorski, v Vojvodini. Povsod, kjer sta dve ali več kultur v stiku, dominira tisto, kar je tržaški novinar Paolo Rumiz prvi poimenoval: »malce bolje kot arhetip velikih skupnosti«. Tu in tam ta stanja obrodijo sadove, ne le krvi.

Topla oštarija je ta in takšna Istra, posledica okolja in okoliščin. Determinanten je kontekst: mediteranski, alpski, panonski, balkanski, zgodovinski, tudi psihopatološki, ki gnezdi v lastnih kolektivnih gabaritih kot resnični, zgledni evropski empirej. Zato se je pravzaprav nujno resno ukvarjati s *hereditas Histriae*, z dediščino, z duhovnim testamentom, ki so nam ga zapustili Mijo Mirković in Zvane Črnja, Darko Bratina in Fulvio Tomizza. Tule bi lahko nasnul celo biserno ogrlico drugih, ki so kot ta četverica krepkih temeljev rekonstruirali sožitje v 20. stoletju: Tommaseo, Vivante, Kosovel, Cialente, Bettiza, Pahor, Rebula, Pavišič, Gervais ...

Istrski pesnik in esejist Zvane Črnja je o sodeželanu Miju Mirkoviću (bolj znanem pod pesniškim psevdonimom Mate Balota) zapisal: »Gre za prastaro idejo našega ljudskega odpora evropskim konceptom sile, ki je bila usodni katalizator vseh tukajšnjih procesov – od nepismenega Karla Velikega, ko so frankovski osvajalci naše otroke kot hrano metali psom, pa vse do Adolfa Hitlerja, ki je organiziral poslednji brezuspešen juriš na našo svobodnjaško, »barbarsko« herezijo ... Teorija o regionalnem, torej perifernem ali provincialnem pomenu naših čakavskih pesniških mikrokozmosov temelji na popolnoma nesprejemljivi podmeni, da so bolj civilizirane človeške skupine kulturno bolj zanimive od manj civiliziranih ... Umetniška vrednost Balotine poezije v celoti izpodbija takšne trditve.«

V temeljiti znanstveni razpravi *Matija Vlačič Ilirik*, ki je hkrati eden najboljših biografskih romanov, kar sem jih prebral, nas taisti Mijo Mirković v sijajnem zaznamku definira takole: »V

Topla oštarija je ta Istra, posledica okolja in okoliščin. Determinanten je kontekst: mediteranski, alpski, panonski, balkanski, zgodovinski, tudi psihopatološki, ki gnezdi v lastnih kolektivnih gabarutih kot resnični, zgledni evropski empirej.

svet je protestant Vlačić z Labinščine s seboj ponesel še eno podobo: sliko ljudi, od katerih izvira, njegovih Ilirov, Hrvatov, Vlahov in Slovanov, kot jih imenuje: prvinskih, realnih, upornih in uspešnih ljudi, ki iz nemogočih pogojev ustvarjajo moč, pogumnih in neposrednih ljudi, ki se ne boje ničesar in ki se s težavami, nesrečami in nezgodami soočajo hrabro in stvarno. Ljudje, ki krmilo lastnega življenja in usode držijo čvrsto v rokah, ki lahko zdržijo, česar ne zmore nihče: na kamnu, v suši, na vetru, ko oblečeni in s puško na rami spijo z ovcami v s slamo kriteh hlevu. Ljudje, ki nadvse cenijo svobodo, neodvisnost in človeško dostojanstvo. Slovanski, prastari ljudje. Izjemni ljudje ...«

Že ta vznemirljiv razglas, ki ni le bridka literarna paradigma, je dovolj očarljiv, da nas spodbudi k utiranju lastne poti, še posebej danes, ko se na vidiku rišejo sence propada in ko se v spomin tipljejo risbe Louisa Françoisa Cassasa, ki leta 1778 slika porušeni antični Pulj, kjer ni nikjer nikogar, le nekaj Morlakov pase kože po nekdanjem rimskem forumu ...

Bratina in Tomizza prav tako gradita na najčistejših postulatih svojih predhodnikov: od prvih heretikov, glagoljašev, protestantov, petrarkistov, renesančnih humanistov in razsvetljenčev, ki delujejo pod strpno kapo Serenissime, do osamljenih zagovornikov *convivenze* v času romantičnega nacionalnega kipeanja v devetnajstem stoletju. Od Dalmatinca Nicolòja Tommasea do Tržačana Angela Vivanteja, če omenim le dva, ki sta resno razmišljala o enih in drugih. Tedaj porojeni medetnični razkol, surova shizma, prevedena v boj za teritorij, za dominacijo, za nacijo, bo prostor severnega Jadrana usodno zaznamovala s temnim predznakom, ki do danes visi nad nami.

Jože Dolmark: »Dve veliki osebnosti, Darko Bratina (1942-97) in Fulvio Tomizza (1935-99), sta zapustili pečat na tem lepem in zgodovinsko burnem ozemlju. Oba sta z zavzetostjo govorila o stvari skupnega življenja na obeh straneh meje, o sožitju narodov in njihovih različnih kultur, o medsebojnem razumevanju in o obojestranski strpnosti. Verjela sta, da so to stvari, ki se jih ljudje lahko dotaknemo, vzljubimo in skupno gojimo. Verjela sta, da se človekovi očesi hočeta preliči eno v drugo kot dve sosednji jezeri. V bodočem skupnem evropskem domu. Biti skupaj.«

Od nas – k njim

Medtem ko padajo meje med evropskimi državami in narodi, se postavlja vprašanje, čemu sploh še načenjati te teme, čemu evroregionalizem, sožitje, razumevanje in sprejemanje drugega kot samega sebe, saj nam vse to vendar zapoveduje krščanska moralka, precej tega pa smo tudi zapisali v ustave? In bo vsa evropska celina nekoč postal skupna večetnična domovina? Ideja, da je obmejni prostor naš skupni *Zwischenland* (medozemlje) in *Niemansland* (nikogaršnje ozemlje) živi, a na istih mejah paralelno kipi in brbota sveti *Heimat* (domovina). Zato zagovarjanje sožitja, medetničnosti, večjezičnosti in večkulturalnosti postaja vse bolj nujen program vzdrževanja harmonije za tisti čas, ko bodo evropske meje v resnici padle.

Povprečen Istran je sit himen, zastav in zanosov nacionalnega. Kot mi je nedavno tega dejal veliki slovenski igralec Miha Baloh (ki je pred pol stoletja kot član slovenskega gledališča na prvomajskih paradah po Trstu kljubovalno mahal s slovensko zastavo – in si zato prislužil izgon iz Italije): »Vi Istrani ste najprej Istrani, šele nato vse ostalo ...«

Italija, Slovenija in Hrvaška niso nikjer šibkejšje kot v Istri, zato nikjer niso tako močne! Ko to izrekam, ne mislim na ponosne domoljube, ki tudi ta hip budno stražarijo na obeh straneh meje, ki »je ni«. V mislih imam tisto tipično istrsko (tržaško, kraško, goriško, koroško ...) trpežno, potrpežljivo, bistro in odločno, delovno in srčno večinsko prebivalstvo severnega Jadrana: italijansko, slovensko in hrvaško. Ti ljudje tvorijo kolektivno obmejno mentaliteto, ki si želi dobro živeti, delati, zaslužiti in se dobro imeti. In na vseh teh območjih to preprosto ni mogoče brez interesnega stika, prijaznega in prijateljskega odnosa z *drugim*. Ki ima enako kot mi pravico do tega prostora, naj si bodi »manjšinec« ali »večinec«, naj živi na tej ali oni strani meje. V morje s svetimi mantrami o »našem« in »njihovem«, o »nas« in »njih«! V odprtem sprehodu od *mene* k *njemu* je vsa skrivnost dobre Oštarije Istre. ●

Prevod: Irena Urbič

Milan Rakovac je pisatelj, publicist in prevajalec, doma iz Rakovcev pri Poreču. Je pobudnik in programski vodja čezmejnega kulturnega srečanja Forum Tomizza. Živi in dela v Zagrebu.